

VLADO OŠTRIĆ

Pisma Hinka Sirovatke dru Vatroslavu Brliću, 1895–1896.

Prilog građi o pravaškim radnicima

Pisma se nalaze u Arhivskoj zbirci obitelji Brlić, u Slavonskom Brodu. Do sada su historiografski korištena samo u neobjavljenoj disertaciji Ivana Kovačevića »Radnički pokret u Slavonskom Brodu 1873–1918«. ¹ Objavljena nisu. Saznao sam za njih čitajući Kovačevićevu disertaciju, a zatim sam ih potražio u spomenutoj obiteljskoj zbirci, gdje ih je pronašla i stavila mi ih na uvid gospođa Neda Brlić, kojoj i na ovom mjestu srdačno zahvaljujem. ^{1a} Pisma sam upotrijebio u ovećoj, neobjavljenoj radnji o pravaškim radnicima. ² Priredio sam ih za štampu iz nekoliko razloga. Naime, ta pisma vrlo dobro dopunjavaju uvid u ideje pravaških radnika god. 1895, kada nastupaju kao organizirana skupina, i 1896, kada se, slijedeći rascjep Stranke prava, dijele na dvije neprijateljske struje – na pristaše Čiste stranke prava (»frankovci«) i pristaše Stranke prava (Maticе stranke prava – »domovinaši«). Osnovni su izvor novine, pa epistolarna građa ima to veću vrijednost kao potvrda i dopuna novinskoj. U pismima ima i podataka koje nećemo naći u novinama (osobito u prvom pismu od 10. rujna 1895). Njihov je autor Hinko Sirovatka, tada urarski pomoćnik, najprije jedan od prvaka pravaških radnika, čiji nastup počinje radničkom spomenicom Anti Starčeviću, u povodu otvorenja Starčevićeva doma u Zagrebu, 17. srpnja 1895, ³ te je tajnik »Hrvatskog radničkog kluba« osnovanog potkraj kolovoza 1895, ⁴ a zatim istupivši iz kluba – 28. ožujka 1896, zbog zaključka usvojenog protiv

¹ Doktorska radnja, Filozofski fakultet u Beogradu, 1965, 601 str., Univerzitetska biblioteka »Svetozar Marković« u Beogradu, rukopisi, sign. RD 3161 (str. 207, 208, 209, 210, 233, 234).

^{1a} Na žalost, N. Brlić je u međuvremenu umrla (v.: D. Pinterović, Neda Brlić-Mohaček, 25. II 1917–7. X 1973, in memoriam, Glasnik slavonskih muzeja, br. 23, prosinac 1973, 35–39).

² V. Oštrić, Protusocijalističke struje u hrvatskom radničkom pokretu 1895–1897, rukopis (dovršen 1972).

³ Tekst spomenice: Radnički pokret u Hrvatskoj potkraj XIX stoljeća – Izabrani izvori. Priredila Mirjana Gross, Zagreb 1957, 130–132. V. i ČSP, 1972, br. 1, 204. U deputaciji koja je predala spomenicu nalazio se i H. Sirovatka. On je i glavni govornik na pripremnom sastanku 7. srpnja (Hrvatska, 8. VII 1895). Sudjeluje u diskusiji na skupštini Stranke prava 17. srpnja 1895.

⁴ Hrvatska, 29. VIII 1895.

njegova glasa, 8. ožujka, da klub pristupa Čistoj stranci prava⁵ — postaje organizator i prvak »domovinaških radnika« i njihovih Radničkih klubova Stranke prava koji postepeno nastaju u drugoj polovini te godine.⁶ Njegova su pisma, dakle, važan izvor za ideje i djelovanje pravaških radnika u to doba.

Primalac pisama dr Vatroslav Brlić, odvjetnik, ugledni je građanin Broda na Savi (gradski je zastupnik) i jedan od prvaka Stranke prava. Značajna skupština stranke, 17. VII 1895, izabrala ga je za člana »privremenog eksekutivnog odbora« Stranke prava.⁷ Bio je predsjednik kluba Stranke prava u Brodu n. S. koji se nakon rascjepa stranke, koji je započeo 22. listopada 1895, opredijelio za Maticu stranke prava,⁸ a kasnije je odbornik toga kluba. Sirovatka mu se i obraća kao uglednom pravašu i prvaku brodskih pravaša. Donosimo tri pisma H. Sirovatke V. Brliću. Prvo je datirano 10. IX 1895, drugo 27. I 1896, a treće 28. VIII te godine.⁹ Pisma su u vezi s trima različitim situacijama u razviku pravaških radnika.

Prvo pismo pokazuje da je odmah nakon osnivanja »Hrvatskog radničkog kluba« poduzeta šira organizatorna akcija izvan Zagreba. Oslanjajući se na preporuku kluba Stranke prava u Zagrebu, »Hrvatski radnički klub« pokušao je preko lokalnih prvaka stranke osigurati pomoć za svoj rad, i to za dvije neposredne svrhe: za pokretanje vlastitog lista (»Hrvatski radnik«, izlazi dvaput mjesečno od 25. XI 1895) i za uspostavljanje veza s pravaškim radnicima izvan Zagreba u cilju njihova organiziranja. Sirovatka, k tome, daje sažet ali jasan pregled osnovnih teza pravaških radnika. Oni žele postati protosocijalistička alternativna u hrvatskom radničkom pokretu okupljanjem hrvatskih radnika oko nacionalnih ciljeva, tj. oko državnopravnog programa Stranke prava. Socijalistički društveni preobražaj zamjenjuju rješanjem državnopravnog problema Hrvatske, internacionalizam nacionalizmom, klasnu borbu klasnom slogom unutar nacionalnog pokreta, protuklerikalni stav tezom da su vjera i crkva konstitutivni elementi ljudskog društva i civilizacije, oporbu prema svim građanskim strankama pristupanjem Stranci prava. Prihvaćaju neke osnovne političke i gospodarske zahtjeve radničkog pokreta (opće pravo glasa, osamsatni radni dan, starosno i obiteljsko socijalno osiguranje), pa je taj dio njihova programa djelomično sličan socijalističkim minimalnom programu, no podređuju ga pravaškoj politici.

⁵ *Hrvatsko pravo*, 9. III 1896. (Uz koga su hrvatski radnici?), *Hrvatski radnik*, 10. i 25. III 1896.

⁶ Pismo H. Sirovatke predsjedništvu »Hrvatskog radničkog kluba« 28. III 1896, *Hrvatska domovina*, 23. VII 1896. Prvi pokušaj okupljanja domovinaških radnika u Zagrebu 9. travnja 1896. onemogućili su frankovački radnici. Sirovatka je nastavio s akcijom iz Karlovca kamo se preselio. Karlovačka grupa javno istupa 19. lipnja 1896, a 3. kolovoza 1896. osniva Radnički klub Stranke prava, prvi te vrste.

⁷ Pismo Frana Folnegovića, potpredsjednika toga odbora, i Ivana Ružića, odborskog izvjestitelja, V. Brliću, Zagreb, 5. X 1895, Arhivska zbirka obitelji Brlić. O Stranci prava do rascjepa, usp. M. Gross, Geneza Frankove stranke, *Historijski zbornik* XVII, 1964, 1–83. U širem sklopu: M. Gross, Povijest pravaške ideologije, Zagreb 1973, Nastanak »modernog« pravaštva, 253–281, Raskol, 283 i d.

⁸ *Hrvatska*, 26. X 1895.

⁹ I. Kovačević, 209, citira još jedno pismo napisano potkraj srpnja 1896, no u Arhivskoj zbirci obitelji Brlić nije bilo nađeno kad sam tamo radio (1972), iako je gospođa Neda Brlić brižno tragala za pismima H. Sirovatke.

Stoga će nastojati da se organiziraju i djeluju i kao »Hrvatska radnička stranka«, među radništvom, u borbi sa socijalistima, i kao radnička organizacija Stranke prava. Tamo gdje nemaju neposrednih veza s radnicima traže pomoć pravaških prvaka.

Čini se da V. Brlić nije mogao ništa učiniti za okupljanje pravaških radnika u svom gradu. U razdoblju do zabrane svih političkih klubova, 9. travnja 1897, nema podataka o kakvom klubu pravaških radnika u Brodu n. S. Međutim, H. Sirovatka se i dalje zanima za taj grad u kojem je Stranka prava prilično jaka. Dvadeset sedmog siječnja 1896. intervenira kod V. Brlića, zbog podlistka u brosdskom pravaškom listu, tjedniku »Posavska Hrvatska«. To je tekst putopisnog oblika »Pabirci iz Amerike« s naznakom »piše Stevo Lucić iz Londona«. ¹⁰ Na jednom mjestu, u osamnaestom nastavku, autor citira mišljenja kojima se brani socijalizam. ¹¹ Najzanimljivija je završna misao H. Sirovatke, koja izražava jednu od osnovnih teza pravaških radnika. Socijalna pitanja mogu se pokretati tek kad se ostvari program Stranke prava. Dotle treba voditi samo nacionalnu borbu, a u njoj ima vladati klasna sloga. Sam Sirovatka razradit će godinu dana kasnije tezu da se radnici uopće ne smiju organizirati kao stranka, jer u nacionalnoj borbi ne smije biti stranaka na »razrednoj« (klasnoj) osnovici, te da socijalna pitanja ne smiju biti politička pitanja (tj. politička se borba ima voditi samo za rješenje nacionalnog pitanja). ¹²

Potkraj srpnja 1896. H. Sirovatka opet piše V. Brliću, zaokupljen nakanom da organizira domovinaške radnike: »Govori o borbi protiv 'Hrvatskih radnika' ¹³ i žali se da stoji u vezi s većinom gradova u Hrvatskoj, osim s Brodom, uvjeren, da će mu Brlić pružiti pomoć, tim više što njegovo nastojanje ide za tim da se uništi svaki utjecaj Franka u hrvatskom radništvu, odnosno kako Sirovatka kaže: 'Uništiti raztočnog crva u našem pravaškom tielu!'« ¹⁴

Dokora, 28. VIII 1896, Sirovatka ponovo traži pomoć od V. Brlića, ovaj put za organiziranje domovinaških radnika (Radnički klubovi Stranke prava). U tu aktivnost Sirovatka unosi dva nova idejna elementa: uz protusocijalističku borbu treba voditi i protufrankovačku; u toj borbi radnici se zasebno organiziraju, u radničke klubove, povezuju se s Radničkim klubom stranke prava u Zagrebu,

¹⁰ *Posavska Hrvatska*, 42, 19. X 1895–11, 15. III 1896. (20 nastavaka, posljednji ima oznaku »Nastavit će se«, ali nastavka nije bilo). Lucić je iz Majura (kod Hrvatske Kostajnice), a bio je socijalist-anarhist. Ipak, autor je zapravo učitelj Miloš Krpan (1862–1931), osebujna ličnost (bio je, u raznim razdobljima života, i socijalist i anarhist i komunist, uvijek miješajući različite ideje). Usp. I. Kovačević, O socijalistima Jugoslovenima u Švajcarskoj krajem XIX veka i uticaju njihove delatnosti na radnički pokret u jugoslovenskim zemljama, *Prilozi za istoriju socijalizma*, 4, 1967, 101–102. V. o Krpanu i: I. Kovačević, Pokušaji osnivanja anarhističko-komunističke kolonije u Duboviku kod Slavonskog Broda (1909. i 1910), isto, 3, 1966, 339–346.

¹¹ *Posavska Hrvatska*, 8, 22. II 1896. S. Lucić – odnosno M. Krpan – citira u spornom tekstu meksikanskog misionara Aleksandra Feroussa; iako ranije spominje, s hvalom, Marksa i Engelsa (u broju 44, 2. XI 1895), Sirovatku bi i više izazvao tekst u broju 8, 22. II 1896.

¹² Usp. *Hrvatski radnički glas*, 15. I, 1. II, 15. II, 1. III 1897. (Stalčno radničko pitanje kao političko).

¹³ Op. V. O.: Pravaški radnici tako zovu sami sebe (socijaliste isključuju iz toga pojma). Taj naziv zadržavaju za sebe oni pravaški radnici koji se 8. III 1896. opredjeljuju za Cistu stranku prava.

¹⁴ I. Kovačević, 209 (v. bilj. 9). Treba napomenuti da pravaški radnici u to doba još nisu postali kršćanski socijali. To će biti rezultat višegodišnje evolucije.

ali se podređuju, svaki klub u svom mjestu, lokalnim građanskim klubovima, a svi zajedno vodstvu stranke.¹⁵

Ipak, do organizacije domovinaških radnika u Brodu n. S. nije došlo, mada »Posavska Hrvatska« potkraj godine žali »zaostalost« Slavonije gdje još nema Radničkih klubova Stranke prava i očekuje da u Brodu, koji je »poznat sa svojeg hrvatskog obrtničtva« ima radništva sa smislom za takvu »plemenitu« i »korisnu« organizaciju.¹⁶

Organizaciona nastojanja H. Sirovatke, o kojima je ovdje riječ, značajna su za razdoblje 1895—97. (od nastupa pravaških radnika do zabrane političkih klubova), no treba istaći idejne elemente izražene u pismima V. Brliču koji pridonose, kao određene idejne konstante, razumijevanju protusocijalističkih radničkih struja sve do 1914. godine.

Pismo H. Sirovatke V. Brliču, Zagreb, 10. rujna 1895. (o idejama i djelovanju pravaških radnika, osobito u borbi protiv socijalista; traženje pomoći za list pravaških radnika i za organiziranje pravaških radnika u Brodu).

1.

Zagreb 10/9. 95.

Veleučeni gospodine!

Uvjeren sam, da je naš radnički pokret radostno odjeknuo u srcih svih poštenih Hrvata.

Započesmo borbu proti socijalizmu, započesmo ju jer nam sinove ove (ove) [sic! V. O.] zemlje otuđuje, što više sinove naše potlačene otačbine čini neprijatelji njezinimi. Nu ćemo da tako nastavim, ta Vi to sjegurno dobro znate!

To je ispod svake sumnje, da je socijalizam za našu domovinu u takovih odnošajih tjst. da bi on mogao biti velika pogibelj. Sa žalošću vidimo, da se je on već veoma mnogo razširio među radnici, a u nekih predjelih i među seljaci.

A kada pogledamo tko nam ga širi i pomoćju koga se širi, tada vidimo koja mu je svrha; da među staleži našega naroda posije mržnju i tako učini nemoćnim u borbi za slobodu naše otačbine Hrvatske.

Dužnost je svakog Hrvata, da odlučno odbije taj tuđinski otrov, ta zar (nismo bili) [sic! V. O.] da budemo uvijek lutka u tuđinskih ruku. Spošlo mi je za rukom, da sve sviestne drugove radnike sakupim u jedno kolo da započnu borbu protiv švabskih doseljenika i njihove nauke.

Kako sam već ali prije spomenuo njihova se je nauka primila već velikoga diela radnika, stoga odlučismo izdavati radničko glasilo, koje će radnikom (zabludjelim) govoriti da se njihov javni rad nesmije sastojati za: međunarodnost već za: ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku. Da to ali možemo postići, treba nam pomoći od hrvatskih otačbenika, te se ja između ostalih i na Vas obraćam, e da nas materijalno i moralno podpomognete buduć bi mi sa listom

¹⁵ Taj će organizacijski sustav biti kasnije razrađen (usp. Ustrojstvo radničkih klubova stranke prava. Izdao ga radnički klub stranke prava u Zagrebu, Zagreb 1897, 15 str.), no propada sa zabranom svih političkih klubova 9. travnja 1897.

¹⁶ *Posavska Hrvatska*, 46, 14. XI 1896. (Radnički pokret u Hrvatskoj). Članak citira i I. Kovačević, 210, no navodi da je objavljen 1895.

rado što prije početi molio bih Vas, da to bude što prije najduže do 20 octobra, jer 1. će izaći prvi broj, ako bude sredstva.

Mi stojimo u tiesnom odnošaju sa klubom stranke prava, te nam (meni) je klub izdao i prieporuku na gosp. otačbenike.

Vlaška ul. 88.
Zagreb,

Bog i Hrvati.
vaš štovatelj
Hinko Sirovatka
radnik

Na drugoj strani

Mi bi rado, da bi se i u Brodu ustrojio isti klub (radnički), kao što je sada u Zagrebu naš, koji bi širio naš list među radnike, ako nam možete u tom pogledu, što pomoći, učinili biste veliku uslugu nama tjst. otačbini. Dosta je, ako poznate kojeg izobraženog radnika — Hrvata, kojemu bi se moglo povjeriti važnijih stvari te s kojim bi se mi odmah u dopisivanje stavili.

Bog i Hrvati!
Sirovatka
pr 11/9 1895

2. *Pismo H. Sirovatke V. Brliću, Zagreb 27. siječnja 1896. (intervenira zbog članaka u »Posavskoj Hrvatskoj«; iznosi misao o odnosu između socijalnog i nacionalnog pitanja).*

Tiskano zaglavljje:

Uprava »Hrvatskoga radnika« u Zagrebu
Zagreb, 27/1. 1896.

Veleučeni gospodine!

Neimadem mnogo vremena, da Vam mnogo pišem i da Vam obširno razložim, niže saobćeni razlog ovog lista, kojeg Vam sada pišem u par riči.

U podlistku »Posavske Hrvatske« priobćujete nekakve dopise od nekog Lucića iz Londona. Ja nepitam tko je taj dotičnik koji to piše, ja gledam samo na ono, što on piše [Dvostruko podvučeno u originalu. Op. V. O.].

Dozvolite, da Vam savjetujem, da dopisom ovakovoga smjera svoje stupce neotvarate, tim više, što dopisi g. Lucića ne stoje u suglasju sa položajem hrvatskog naroda i položaja njegove otačbine.

Dok Hrvatska neće biti slobodna i cjelokupna nesmije se u njoj pokretati društvena pitanja. Bog i Hrvati!

Sa štovanjem

Hinko Sirovatka
tajnik

Izvolite napisati u »Posav. Hrv.« nješto i o našem listu.

Ul. [sic! V. O.]

Žig: Hrvatski radnički klub u Zagrebu

3. *Pismo H. Sirovatke V. Brliću, Karlovac, 28. VIII 1896. (moli obavijesti o brodskim radnicima).*

Veleučeni gospodine!

Izvinite što Vam umjesto perom olovkom pišem, nu nalazim se u zatvoru (radi Spinčiću učinjene ovacije) te neposjedujem tinte.

Uzrok, da Vam pišem jest sljedeći:

S političkih je razloga neobhodno je [sic! V.O.] nužno, da ja stupim sa brodskim radnici što prije u pismenu svezu. Ja se tude nemogu na nikog obratiti do Vas, stoga Vas molim, da jednog od inteligentnijih a nama odanih brodskih radnika na tu okolnost upozorite i saobćite što želim.

Skora će Vam budućnost sve razjasniti; međutim, molim Vas, da dotičnom u moje ime izrazite želju, da djeluje što je moguće više na svoje drugove — radnike, te budu oni kadri što skorije poprimiti se ozbiljnog političkog rada. Ujedno molim, da mi dotični *odmah* piše i malko opiše prilike u kojih brodski radnici živu; dali je među njima probuđena narodna sviest i ponos; dali među njima vlada i koliko »frankovstvo« a poglavito dali ih je po socijalizmu zahvatio narodni indiferentizam.

To su u glavnom točke za koje bih u prvi mah želio znati. Kada primim od kojeg brodskog radnika list, ja ću mu odmah sve potanje razložiti. Samo molim da to bude što prije jer već za par dana odlazim iz Karlovca. Moj naslov: H. S. urarski pomoć. A sada primite Vi Veleučeni i vriedni mi brodski drugovi iskreni pozdrav

Karlovac 28/8. 96.

Bog i Hrvati!
Sa veleštovanjem
Hinko Sirovatka